

VYGANDAS ALEKSANDRAVIČIUS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian culture research institute, Lithuania

NEWTONO DĖMUO ROUSSEAU MĄSTYME

Newtonian Impact on Rousseau's Thinking

SUMMARY

The most prominent works of Rousseau are written in the field of political philosophy. However, the success of his model of social contract, Rousseau acknowledges, depends on pedagogics. The best way to proceed with it is to return to the natural sources. Rousseau literally brings Emile “back to nature”, goes to play in and study their natural environment. Playfully directing the kid, he as if makes experiments devoted for the gradual development of kid's body and mind, finding out and emphasizing his own personal abilities. When approaching the adulthood, Rousseau switches to more spiritual teaching. In the Profession of Faith of Savoyard vicar, Rousseau distinguishes as his main predecessor “the illustrious Clarke” who, as we all know, was a friend of Newton, and mainly spread his outlook in metaphysics. Interest in ancients and criticism towards their contemporaries, emphasis on the free will within a fragile system hoping for a divine support also relates Rousseau and Newton. This opens up a new way in the interpretation of Rousseau through the lens of Newton, an attempt, hopefully, promising us the discovery of a whole new spectrum of colours in Rousseau's thinking.

SANTRAUKA

Žymiausi Rousseau darbai buvo parašyti iš politinės filosofijos srities. Tačiau kaip svarbiausią jo siūlomo visuomenės modelio sėkmingo įgyvendinimo sąlygą Rousseau išskyrė tinkamą auklėjimą. Geriausias tokio auklėjimo būdas yra sugrįžti prie mūsų prigimties šaltinių, „grįžti į gamtą“. Auklėdamas Emilį, Rousseau darė tai tiesiogiai – vedė berniuką į gamtą. Svarbu tai, kad tai buvo niutoniškai suprantama gamta, ir Rousseau mokytojas supažindino su ja Emilį žaisdamas niutoniško tyrinėtojo darbą. Kai berniukas tapo jaunuoliu, Rousseau perėjo prie dvasinių mokymų, tiesiogiai skirtų pasirengimui visuomeninei realybei. Tada atėjo ir Dievo eilė. Metafiziškiausia Rousseau kūrybos dalis, *Emilio* intarpas – „Savojos vikaro tikėjimo išpažinimas“, – atskleidžia mums visuminius Rousseau mąstymo pagrindus. Matome, kad čia kaip artimiausią sau mąstytoją Rousseau nurodo Clarke'ą, kuris, kaip žinoma, buvo Newtono mokinys ir draugas, metafizikoje diegė jo pažiūras. Pagarba senovei ir kritiškas dabarties vertinimas, laisvos valios ir jos harmoningo derinimo trapioje visumoje klausimas buvo svarbūs Rousseau ir Newtoną siejantys mąstymo saitai. Šie veiksniai atvėrė mums kelią naujai Rousseau kūrybos interpretacijai pasitelkus Newtoną.

RAKTAŽODŽIAI: bendroji valia, gravitacija, „atgal į gamtą“, Rousseau, Newtonas.

KEY WORDS: general will, gravitation, back to nature, Rousseau, Newton.

NIUTONIŠKA ROUSSEAU PEDAGOGIKA

Politinės teorijos sėkmė priklauso nuo auklėjimo

Svarbiausias Rousseau indėlis į žmonijos minties istoriją – politinė filosofija – suteikė žmonijai tokią sąvoką kaip „bendroji valia“ (*volonté générale*), sudėtingą ir kontroversišką konceptą, turintį padėti sprendžiant buvimo ir privalėjimo dichotomiją (Strauss 1989), individualios laisvės išlikimo visuomenės sąlygomis problemą, teisės ir prievartos įtampą politiniame gyvenime. Bendrosios valios pagrindu kuriama valstybė bus paremta pagrindiniais įstatymais, kurie, pasiūlyti įstatymų leidėjo, bus priimti dalyvaujant visiems ir kiekvienam valstybės piliečiui, jų laisvo apsisprendimo ir lygiaverčiais pagrindais. Tai suteiks valstybei teisingumo pagrindą ir leis jai siekti bendrojo gėrio. Tokia valstybė spręs Rousseau iškeltą pagrindinį sunkumą:

Surasti tokią asociacijos formą, kuri savo bendra jėga gintų kiekvieno asociacijos nario asmenybę ir nuosavybę ir kurioje kiekvienas, susijungdamas su visais, vis dėlto yra pavaldus pats sau ir lieka toks pat laisvas, kaip ir anksčiau (Ruso 1979: 148).

Priminsime, kad Rousseau teigė, jog žmonės iš prigimties yra laisvi: „Žmogus gimsta laisvas, tačiau visur (t. y. visuomenėje. – V. A.) yra supančiotas“ (Ruso 1979: 138). Taigi Rousseau uždavinys yra šią prigimtine laisvę išlaikyti ir visuomenės sąlygomis, kai žmogaus prigimtis, o kartu ir jo laisvės pobūdis, iš esmės transformuojasi. Kaip svarbiausią sėkmingo jo siūlomo visuomenės modelio įgyvendinimo sąlygą Rousseau išskyrė tinkamą auklėjimą. Apie tai jis užsimena *Visuomenės sutartyje*:

Kad gimstanti tauta galėtų pritarti pritingiems politikos teiginiams ir laikytis pagrindinių valstybės naudos taisyklių, būtina, kad padarinys galėtų virsti prieš žastimi, kad ji vadovautųsi visuomenine dvasia, kuri turi būti pradinės santvarkos rezultatas, ir kad žmonės *jau prieš* (išskirta mano – V. A.) atsirandant įstatymams būtų tokie, kokie jie privalo tapti šių įstatymų dėka (Ruso 1979: 172–173).

Taigi žmonės jau iš anksto turi būti tinkamai parengti, išugdyti, kad galėtų vadovautis įstatymais. Ko gero, geriausiai auklėjimo svarba išryškėja kitame svarbiame Rousseau politinės minties veikale *Pastabos Lenkijos valdymui* (Rousseau 1782). Čia auklėjimą jis pažymi kaip kertinį sėkmingos reformos pagrindą. „Būtent švietimas turi suteikti sieloms nacionalinę formą ir taip suformuoti jų nuomones ir skonius, kad jos taptų patriotiškomis pagal polinkį, pagal aistras ir pagal būtinumą“ (Rousseau 1782: 53). Maža to, pradinio ir vidurinio lavinimo mokyklų vadovais turėtų tapti tik ypatingai savo darbais ir morale pasižymėję žmonės, tris kartus pabuvę išrinkti pasiuntiniais į Seimą, tie, kuriems už nuopelnus valstybei būtų galima suteikti sidabrinį ženklelį su užrašu *Civis Electus* (Rinktinis Pilietis). Šiame veikale Rousseau teigia:

Niekada nebus geros konstitucijos, jei piliečių širdžių nevaldys įstatymas. Kol įstatymų leidimo valdžia nepajėgs šito užtikrinti, įstatymas visada bus apeinamas. Tačiau kaip pasiekti žmonių širdis? <...> Tam turėtų padėti vaikiški žaidimai: nes šie paviršutiniškiems žmonėms atrodantys lengvabūdiški ir tušti dalykai iš tiesų formuoja brangintinus papročius ir neįveikiamą prierašumą (Rousseau 1782: 45).

Taigi valstybės pagrindai kuriami pradėdant nuo auklėjimo. Jis turi būti žaismingas ir geriausia, kad vyktų lauke, gamtoje, visapusiškai lavinant vaiko kūną ir protą.

Atgal į niutonišką gamtą

Norint suprasti, ką reiškė Rousseau kvietimas „Atgal į gamtą!“, geriausia panagrinėti garsiausią Rousseau pedagoginį veikalą *Emilis, arba apie auklėjimą* (Rousseau 1921). Čia matome, kad Rousseau mokytojas, auklėdamas Emilį, darė tai tiesiogiai – būtent vedė berniuką į gamtą. Tačiau gamtoje – ir tai norėtume itin išryškinti – jis ne tiek gėrėjosi peizažu ar mėgavosi paukštelių čiulbėjimu, kiek vykdė įvairias kūno ir proto lavinimo pratybas, atliko pačius įvairiausius eksperimentus, kurių metu stengėsi supažindinti vaiką su gamtos tvarka per jo paties individualią patirtį. Būtent eksperimentus. Jis, galima sakyti, užsiėmė čia mokslinio tyrimo darbu, ir pirmiausia pagal Newtono nurodytą metodologiją. Rousseau išskyrė pasirengimą tapti gamtamokslinio tyrimo darbuotoju kaip vieną iš svarbių Emilio ateities galimybių: „jei jūsų mokinio talentai linksta į gamtos mokslus, nepriekaištausiu, jei pasiūlysite jam užsiėmimą pagal skonį, jis galėtų išmokti gaminti matematinius instrumentus, stiklus, teleskopus ir panašiai“ (Rousseau 1921: 163).

Svarbu pažymėti, kad šio tyrimo objektas buvo gamta, suprantama pirmiausia niutoniškai. Būtent tokioje – niutoniškoje gamtoje – buvo patiriamas autentiškas, „natūralus“ berniuko sąlytis su ja, buvo siekiama, kad vaikas ją patirtų ir įsisąmonintų savarankiškai, suprastų jos būtinumą, grūdintųsi, pažintų

jos teikiamas gėrybes ir išbandymus. Tiesioginiame – kūniškame, jusliniame, bet kartu eksperimentiniame – sąlytyje su gamtine aplinka turi būti formuojama savarankiška, laisva, galinti prisitaikyti prie įvairiausių aplinkos pokyčių asmenybė, kuri vėliau, atėjus laikui, bus parengta gyventi visuomenėje pilietinio bendrabūvio sąlygomis.

Viskam savas laikas:

pirma – kūno, po to – dvasinių dalykų mokymas

Dievo bei apskritai moralės ir dvasinių dalykų pažinimas Rousseau auklėjimo sistemoje nukeliamas į vėlyvą tarpinį, nes antraip Dievo vaizdinys vaiko sąmonėje būtų pernelyg antropomorfiškas, vaikai neišvengiamai susikurtų gero dėdės debesyse paveikslą, kuris iškreiptų jų religinį jausmą visam gyvenimui. „Taigi vaikas, kuris tiki Dievą, neišvengiamai taps stabų garbintoju, arba, mažiausiai, suvoks dievybę kaip žmogų, ir kai vaizduotė kartą taip suvokia, labai retai supratimas gali būti gilesnis“ (Rousseau 1921: 219). Pažymėsime, kad čia Rousseau principingai nesutinka su Locke’u, polemika su kurio pedagoginiu traktatu *Keletas minčių apie auklėjimą* (Locke 1690) yra savotiška *Emilio* rašymo atspara.

Locke’as siūlo mums pradėti nuo dvasinių tyrimų ir po to eiti prie kūnų tyrimų. Tai – prietarų, nusistatymų ir klaidos kelias; tai nėra nei gamtos, nei netgi gerai sutvarkyto proto kelias; tai mokymasis matyti užmerkiant akis. Turime būti gerai išstudijavę kūnus, iki galėsime susidaryti bet kokią tikrą dvasinių dalykų idėją ar bent įtarsime, kad tokių dalykų esama. Priešinga praktika tik suteikia tvirtesnę pagrindą materializmui (Rousseau 1921: 218)¹.

Rousseau teigė, kad tik pasiekus tinkamą individualaus proto raidos tarpas-
nį galima pradėti susipažinti su dieviš-
kais pasaulio sandaros pagrindais. Tik
po niutoniškos gamtos tyrimų ir savęs
joje subrandinimo programos vėlyvoje
paauglystėje Emilis galės užsiimti me-
tafizinių dalykų pažinimu, susipažinti
su sielos ir Dievo sąvokomis. Galima
įvairiai interpretuoti šią nuostatą, mes

siūlome čia matyti rimtą nagrinėjamo
dalyko vertinimą, kai tikslus mokymo
pradžios pasirinkimas yra ypač svarbus.
Apskritai auklėjimo derinimas su natū-
ralia vaiko kūno ir proto sugebėjimų
raida, atitinkamas užduočių ir proble-
mų sunkumo parinkimas yra vienas
svarbiausių Rousseau pedagogikos
principų, kuris šiandien yra visuotinai
įsitvirtinęs.

NIUTONIŠKI ROUSSEAU METAFIZIKOS PAGRINDAI

Clarke'as ir Newtonas –
artimiausi Rousseau metafizikai

Kai Rousseau berniukas tampa jau-
nuoliu, auklėtojas pereina prie dvasinių
dalykų mokymų, tiesiogiai skirtų pasi-
rengti visuomeninei realybei. Tada ateina
ir Dievo eilė. Metafiziškiausia Rous-
seau kūrybos dalis, *Emilio* intarpas – „Sa-
vojos vikaro tikėjimo išpažinimas“, – at-
skleidžia mums visuminius Rousseau
mąstymo pagrindus. Kaip artimiausią
sau mąstytoją Rousseau nurodo „žymų-
jį Clarke'ą“², kuris, kaip žinoma, buvo
Newtono mokinys ir draugas, diegė jo
pažiūras metafizikoje. Savo pasirinkimą
Rousseau grindžia taip:

Kitos sistemos pilnos absurdu; ši sistema,
man atrodo, turi mažiau dalykų, kurie
būtų anapus žmogiško proto supratimo.
Pasakiau sau: „Kiekviena sistema turi ne-
išsprendžiamų problemų, nes baigtinis
žmogaus protas yra per menkas su jomis
dorotis, todėl šie sunkumai nėra galutinis
argumentas, leidžiantis atmesti bet kokią
sistemą. Tačiau kaip skiriasi tiesioginis
akivaizdumas, kuriuo remiasi šios siste-
mos! Argi neturėtume suteikti pirmeny-
bės tai teorijai, kuri apaiškina visus faktus

ir nėra sudėtingesnė negu visos kitos?“
(Rousseau 1921: 231).

Nesunku pastebėti, kad tokia dau-
giausia apaiškinanti ir paprasta sistema
yra niutoniška protingos ir laisvos valios
valdoma visata, gravitacijos principu su-
siejanti visų visatos kūnų judėjimą į vie-
ningą ir harmoningą tvarką. Taip pat
svarbi čia ir apeliacija į tiesioginį akivaiz-
dumą, kuris, kaip vėliau parodysime, yra
niutoniškas.

Nors esama tyrimų (Attfield 2000:
5–7), kuriuose abejojama tokiu Rousseau
pasitikėjimu Samueliu Clarke'u, pažy-
mėsime, kad jeigu Rousseau ir Clarke'o
nuostatos kur ir išsiskiria, tai ten, kur
Rousseau daugiau remiasi Newtonu,
kiek šis skiriasi nuo Clarke'o. Savo jos
vikaras, kitaip nei Clarke'as, kuris giliau-
siai rėmėsi Apreiškimu, tikėjimą Dievu
daugiau kildino iš stebėjimo ir patirties,
taip pat vidinio jausmo – sąžinės. Kaip
tik čia randame aiškiausių nuorodą, kad
šiuo klausimu Rousseau seka būtent
Newtonu, tikėjusiu atskleidžiant dieviš-
ką valią savo fizikiniais tyrimais. Kitaip
tariant, Dievą jie matė visų pirma per
gamtos reiškinių tvarką. Tačiau su pačia

gamta, kitaip nei Spinoza, jo netapatino; suvokė jį kaip transcendentiška. Rousseau atveju – labiau imanentiškai transcendentiška. Tik Rousseau ryšio su Dievu kriterijus buvo laisvo valingo proto jausmas – sąžinė, o Newtonui – laisva valia, leidžianti analizuoti reiškinius matematiškai. Kad ir kaip suprastume proto struktūrą, laisva valia buvo tiek Newtono, tiek Rousseau prieigos prie transcendentito pagrindas ir ženklas. Jų santykį su Dievu galima suprasti kaip papildantį, savo laisva valia kūrybiškai prisidedantį prie dieviškos tvarkos atitinkamose mokslo ir politikos srityse. Būtent šiuo požiūriu Kantas juos abu išaukštino kaip geriausiai atskleidusius Apvaizdos darbus: „Po Newtono ir Rousseau Dievas yra išteisintas ir Pope’o tezė („Kas yra, yra gerai“. – V. A.) tuo būdu yra teisinga“ (Kant 1900: 20:59). Kituose veikaluose Rousseau mini vikaro lūpomis išdėstytus metafizikos principus jau kaip savo („Laiške arkivyskupui Beaumont’ui“ (Cranston 1997), „Vienišo vaikštinėtojo svajose“, ypač „Trečiajame pasivaikščiojime“ (Rousseau 2000: 22)). Ypač pabrėšime Dievo pavadinimą jautria būtybe veikalo *Rousseau teisia Jean-Jacques’ą* II dialoge (Rousseau 1780–1789: 205). Tai, manome, yra tiesioginė nuoroda į Newtono absoliučios erdvės kaip *Sensorium Dei*, Dievo jutyklos sampratą. Juolab kad kitame paragrafe Rousseau kalba, jog moralinį jautrumą, kuris yra aktyvus, reikia suprasti pagal *daiktų traukos* (paryškinta mano – V. A.) pavyzdį (Rousseau 1780–1789: 205)³. Prisiminkime, Newtonui žmogus taip pat yra aktyvus principas pasaulyje, apsuptame pasyvios materijos. Ar galima rasti aiškesnę nuorodą į Newtoną?

Clarke’o (taigi ir Newtono) metafizika toliau aiškiai ir nuosekliai išskleidžiama kaip Savojos vikaro tikėjimo pagrindas, dauguma pagrindinių vikaro ir Clarke’o metafizinių įsitikinimų visiškai sutampa. Pavyzdžiui, Newtonas (ir jį metafiziškai įgarsinęs Clarke’as) principingai laikėsi nuostatos, kad materija yra išimtinai pasyvi, o aktyvi yra tik dvasinių būtybių valia – Dievo, mūsų. Lygiai taip pat kaip iš esmės pasyvią supranta materiją ir Rousseau (Rousseau 1921: 235–236). Būtent iš čia ir jų bendra kritiška nuostata materialistinių ir ateistinių epochos tendencijų atžvilgiu. Newtonas kritikavo Leibnizą kaip visiškai pasidavusį „materialistinės hipotezės įkarščiui“ ir norintį paversti žmogų mašina savo tobulame matematiniame visatos laikrodyje. Rousseau materializmą kritikuoja nuosekliai ir ne mažiau aistringai.

Newtono gamtos filosofijos principai

Pagrindinis Newtono teiginys, kuriuo jis modifikuoja Descartes’o *Cogito* argumentą (Aš abejoju, negaliu tuo neprieštarinai suabejoti, vadinasi, maštau, vadinasi egzistuoju) ir kuris jam taip pat yra akivaizdus, yra tai, kad „kiekvienas mūsų atras savyje jėgų matyti savo akimis ir pajudinti savo valia kūną“ (Newton 1962: 63–126). Iš šio valingo (ir šia prasme praktinio) proto teiginio, kurį kiekvienas galime paliudyti, Newtonas kildina visą savo sistemą, taip pat siūlo pagalvoti, kad ir Dievas panašiu būdu įgalina gravitaciją (Freudenthal 1986: 49)⁴. Mašančioji ir tįsioji substancijos, kurios Descartes’ui yra radikaliai atskirtos, čia veikia kartu, ir mes tai galime tiesiogiai patirti. Visas mokslas turi remtis pana-

šiai akivaizdžiais, tiesiogiai juslėmis mums duotų reiškinių patyrimais, nuosekliai indukciškai juos jungiant ir mąstymo indėlį suprantant kaip matematinę šios patirties artikuliaciją. Žmogus, būdamas laisvas valingai pajudinti ranką, taip pat gali inicijuoti judesį. Tokia jo galia leidžia laisvai modeliuoti šios tiesioginės patirties sąlygas, tai yra vykdyti įvairius eksperimentus, kurių medžiaga yra duota, tačiau galima sąmoningai ją organizuoti, savo valingu pasirinkimu vienus veiksnius kontroliuoti, o kitus palikti „laisvus“ ir, šitaip atliekant šį eksperimentą, iširti jų kaip tokių „elgesį“. Vienus reiškinius galime stebėti atlikdami iš dalies kontroliuojamą eksperimentą, kitus – kaip planetų judėjimą – ne, bet visiems jiems vienam po kito galime pritaikyti matematinę analizę. Indukciškai apibendrinami gautus rezultatus, mes galime išskirti tokį daiktų judėjimą lemiančių jėgų principus ir toliau juos vėl taikyti kitų reiškinių patirties analizei. Viltis, kad taip atrandami dėsningumai yra būtini (nes indukcinis tyrimas nesuteikia loginio būtinumo), grindžiama pasitikėjimu Dievu, tuo, kad jo sukurta gamta yra paprasta, valdoma šių dėsnių ir kad jis mums (bent jau Newtonui) suteikė matematinio jų pažinimo raktus (pavyzdžiui, Newtono išrastą integralinį ir diferencialinį išvestinių skaičiavimą). Kosmologinė saulės sistemos dermė, tai, kad visos planetos brėžia aplink saulę per tą patį laiką vienodus plotus (II Keplerio dėsnis), kad Žemės planeta yra nutolusi nuo saulės tokiu išganiu mūsų gyvybei atstumu, Newtonui buvo protingos ir geros Dievo valios įrodymas. Tas pats gamtiškos tvarkos argumentas žavėjo ir Rousseau (Rousseau 1921: 238). Mūsų laisvė, New-

tono ir Clarke'o požiūriu, yra mums suteikta (*communicated*) Dievo (Clarke 1704: 35) ir yra menkas absoliučiai pranokstančios dieviškos laisvės pavyzdys. Vis dėlto tai yra aktyvus principas, galintis pakeisti egzistuojančių jėgų veikimo kryptį. Iš esmės tokia kompozicija – Dievo ir mūsų laisvės bendradarbiavimas, pažįstant jį per fizinės gamtos reiškinių matematinę analizę ir indukcinę jų sintezę, ir yra tas Newtono metodas, kuris leido jam padaryti atradimus, iš esmės pertvarkančius tuometinę fiziką. Pastaroji nenorėjo priimti Newtono absoliučios erdvės, per atstumą veikiančių jėgų (tokia yra gravitacija), mažėjančio jėgos kiekio visatoje. Šią tradicinę fizikinio mechanizmo versiją reprezentavo Descartes'o sekėjai (planetų judėjimą aiškinę tuo, kad jos juda nematomos materijos sukurtais pripildytoje erdvėje) Leibnizas ir Huygenas. Svarbi buvo absoliutistinės erdvės sampratos, kuriai atstovavo Newtonas, ir reliacionistinės erdvės sampratos, kuriai atstovavo Leibnizas, kontroversija (Čiurlionis 2016). Būtent absoliuti erdvė, kurią Newtonas manė galįs įrodyti savo garsiuoju „kibiro“ ir ant strypo besisukančių rutulių eksperimentais, kaip čia veikiančių vienintelių realių išcentrinų jėgų (šalia reliatyvių jėgų, kurios nebuvo tikros) krypties referencijos sistemą, buvo tas jo fizikos aspektas, kuris reiškė tiesioginį Dievo dalyvavimą pasaulio tvarkoje. O reliacionistinė erdvė buvo suprantama kaip daiktų tarpusavio santykių išraiška ir be daiktų nebuvo įsivaizduojama (Einstein 1954: xiii–xiv). Absoliuti erdvė, būdama nemateriali (nes tuščia materijos požiūriu) iš tiesų buvo tarsi Dievo jutimo organas (*Sensorium Dei*), per kurį suprantama, kaip Dievas veikia pasaulyje ir gali pa-

pildyti senkančias jo jėgos atsargas. Šiuos metafizinius Newtono teorijos pagrindus mes galime geriau įvertinti tik pastaraisiais laikais, kai tapo prieinami dauguma jo iki tol nepublikuotų rankraščių. Vis dėlto pagrindiniai principai jau buvo išdėstyti „*Principia Mathematica*“ *Scholium Generale* (1713 ir 1726 m. ledimuose) (Newton 1868) ir *Optikos* (Newton 1718) Klausimuose (*Queries*). Newtono fizikos gebėjimas paaiškinti daugelį fenomenų, ypač Descartes'o sukurtais nepaaiškinamą kometų judėjimą, privertė pasaulį pripažinti jo fizikos viršenybę. Vis dėlto fizikos raidoje Newtono absoliuti erdvė ir kitos su ja susijusios metafizinės prielaidos buvo ignoruojamos, nutylimos ir po truputį eliminuojamos iš fizikos teorijos ir praktikos.

Tačiau Rousseau laiku ji buvo suprantama kaip geriausias pasaulio tvarkos paaiškinimo pagrindas. Matome, kad Rousseau gamtos supratimas taip pat remiasi visų pirma šia niutoniška paradigma, taip pat ir esmingu žmogaus laisvos valios dėmeniu, kaip šioje sampratoje būtinu ir jai būdingu. Maža to, minėtas pagrindinis Newtono teiginys, kad panorėję galime pajudinti ranką, taigi esama laisvos valios, Rousseau taip pat buvo geriausias akivaizdumo pavyzdys⁵. Galima sakyti, kad šiuo teiginiu rėmėsi ir visa jo pedagogika, kuri buvo skirta šiame teiginyje numanomos individualios laisvės plėtotei. Rousseau mokė Emilį remtis tiesiogiai patiriamais jusliniais reiškiniais, savarankiškai jungti patirtis vieną prie kitos ir šitaip induktyviai kaupti supratimą, neskubant daryti didelių teorinių apibendrinimų (Rousseau 1921: 140). Rousseau išskyrė dvi mąstymo grandines: sintetinę – filosofų ir analitinę – suprantamą paprastiems žmo-

nėms ir vaikams (Rousseau 1921: 133), kol jie vadovaujasi dar tik savo jusliniu protu (atskirų juslių duomenų sintezavimo galia, šeštąja jusle, sutelkiančia ir apibendrinančia paskirų juslių duomenis (Rousseau 1921: 122)). Pradiniu vaiko mokymo tarpsniu, maždaug iki paauglystės, jis apsiriboja antrąja (kuri, kaip matome, ir niutoniška), skeptiškai vertindamas pirmąją, nors jos visiškai neatmesdamas, tik jos mokymą nukeldamas vėlesnei ateičiai. Vis dėlto akivaizdu, kad prioritetą Rousseau suteikė, sakytume, britiškajai epistemologijos tradicijai, kurios empirinis indukcinis metodas ir yra tas metodas, kurį, kaip parodyta anksčiau, taikė Newtonas. O filosofų, arba sisteminę prieigą (Foucault 1970: 152), einanti tarsi iš viršaus žemyn, iš spekuliatyvių racionalių hipotezių nuosekliai dedukuojanti konkrečias išvadas, susilaukė Rousseau nepasitikėjimo bei kritikos, ir jis būtent ją pirmiausia turėjo omenyje, kai peikė mokslą savo pirmajame samprotavime, ir vėliau, kai kritikavo „absurdiškas“ materialistines filosofines sistemas bei dekartiškus sukurius. Matome, kad ir Rousseau, ir Newtonas kritikavo tuometinį mokslą, tik skirtingais aspektais. Ypač čia norėtume pažymėti, kad bendras abiejų autorių kritikos objektas buvo Hobbes'o kūryba, kuris iš savo mechanistinės filosofijos darė politines išvadas, kulminavusias *Leviatane* (Hobbes 1999), ir iš esmės teigė stipriojo „teisės“ principą. Newtonas ją kritikavo ne tik fizikiniu požiūriu (gravitacijos veikimas per dievišką absoliučią erdvę buvo neįmanomas Hobbes'o mechanikoje, kurioje jėga perduodama tik per tiesioginį kūnų kontaktą), bet kėlė ir mūsų laisvės, kuri tokioje materialistinėje mechanikoje būtų neįmanoma, išlaikymo klausimą.

Hobbes'as buvo pagrindinis ir Rousseau politinės teorijos oponentas būtent dėl to, kad materialistinės ir ateistinės Hobbes'o prielaidos mėgino įtvirtinti, Rousseau požiūriu, vadinamąją stipriojo teisę. O teisė, remiantis Rousseau, nesutampa su jėga, iš fizinės būtinybės jokio privalėjimo nekeyla (Rousseau 1979: 141–142). Tai-

gi Newtoną ir Rousseau siejo ne tik pažinimo metodologijos principų ir metafizinio jų apibendrinimo prielaidų bendrumas, bet ir tam tikri politiniai principai, ypač individo laisvės samprata, ir supratimas, kad tam tikras fizikinis arba apskritai mokslinis pasaulio aiškinimas yra už tai atsakingas.

IŠVADOS

Voliuntaristiniai – laisva ir Dievo, ir žmogaus valia paremti – abiejų autorių metafiziniai įsitikinimai, kritiškas vis stiprėjančių ateistinių, materialistinių ir deterministinių mokslo raidos tendencijų vertinimas rodo gilų šių autorių bendrumą, kuris dar nebuvo deramai įvertintas. Čia mes tik užfiksavome bendriausius šių autorių sąlyčio taškus – metodologinės prieigos ir metafizinių nuostatų panašumą. Tai suteikia pagrįstą viltį, kad galima išskleisti ir kitas reikšmingas šių

mąstytojų sąsajas, ko dėl ribotos straipsnio apimties čia negalime padaryti. Tuo tarpu tik reziumuosime, jog pažiūrėjus į Rousseau kūrybą per Newtono prizmę, atsiskleidžia visas spektras naujų Rousseau mąstymo spalvų, kurių tolesnis tyrinėjimas padės išskirti idėjas, leidžiančias naujai pažvelgti ir į daugelį nūdienos problemų, taip pat ir mokslo bei religijos, mokslo ir politikos santykį, individualios laisvės ir jos transformacijos visuomenės sąlygomis klausimus.

Literatūra

1. Attfield Robin. 2000. *Rousseau, Clarke, Butler and critiques of deism*. The 'Athens and Jerusalem' conference of the British Society for the History of Philosophy. <<http://orca.cf.ac.uk/48966/1/ROUSSEAU/PAPER11MR04.pdf>> [žiūrėta 2018 05 15]
2. Clarke Samuel. 1704. *A Demonstration of the Being and Attributes of God more particularly in answer to Hobbes, Spinoza, and their followers*. <<https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/clarke1704.pdf>> [žiūrėta 2018 05 01]
3. Cranston Maurice. 1997. *The 19 Solitary Self: Jean-Jacques Rousseau in Exile and Adversity*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Čiurlionis Jonas. 2016. Absoliutizmo ir reliacizmo kontroversija: Newtonas vs. Leibnizas. *Problemos* 90. Vilnius.
5. Einstein Albert. 1954. Foreword. Jammer Max. *Concepts of Space. The History of theories of Space in Physics*: 6–28. Cambridge: Harvard University Press.
6. Foucault Michel. 1970. *The Order of Things. An Archeology of the Human Sciences*. <https://is.muni.cz/el/1423/jaro2013/SOC911/um/Michel_Foucault_The_Order_of_Things.pdf> [žiūrėta 2018 02 02]
7. Freudenthal Gideon. 1986. *Atom and individual in the age of Newton*. Dordrecht: D. Riedel Publishing Company.
8. Hobbes Thomas. 1999. *Leviatanas*. Vertė Kęstutis Rastenis. Vilnius: Pradai.
9. Kant Immanuel. 1900. Bemerkungen, uber das Gefühl des Schönen und Erhabenen. *Kants Gesammelte Schriften. Akademie Ausgabe der Wissenschaften*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
10. Locke John. 1690. Some Thoughts Concerning Education. *The Works of John Locke*, vol. 8. <<https://oll.libertyfund.org/titles/locke-the>

- works-vol-8-some-thoughts-concerning-education-posthumous-works-familiar-letters> [žiūrėta 2018 08 18]
11. Newton Isaac. 1718. *Opticks: Or, A Treatise of the Reflections, Refractions, Inflexions and Colours of Light. The Second Edition, with Additions*. London. <<http://www.newtonproject.ox.ac.uk/catalogue/record/NATP00051>>.
 12. Newton Isaac. 1846 [1730]. *Newton's Principia: the mathematical principles of natural philosophy*. <http://redlightrobber.com/red/links_pdf/Isaac-Newton-Principia-English-1846.pdf> [žiūrėta 2018 08 25]
 13. Newton Isaac. 1962. Draft N. 4, Draft N. 7. Koyre A., Cohen I. B. Newton and the Leibniz-Clarke Correspondence, *Archives Internationales d'Histoire des Sciences* 15: 63–126.
 14. Rousseau Jean-Jacques. 1780–1789. Rousseau, juge de Jean-Jaques. *Collection complète des oeuvres*, vol. 11. <<http://www.rousseauonline.ch/Text/rousseau-juge-de-jean-jaques.php>> [žiūrėta 2018 06 03]
 15. Rousseau Jean-Jacques. 1782 [1772]. Pastabos Lenkijos valdymui ir numatomi jo reformai. Viliūnas Dalius, Aleksandravičius Vygandas. *Jeanas-Jacques'as Rousseau ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*. 2016. Vilnius: LKTI.
 16. Rousseau Jean-Jacques. 1921. *Emile, or Education*. Translated by Barbara Foxley, M. A. London & Toronto: J.M. Dent and Sons, New York: E.P. Dutton, <<https://oll.libertyfund.org/titles/2256>>
 17. Rousseau Jean-Jacques. 2000. 'Walk Three' of the 'Reveries of the Solitary Walker'. *The Collected Writings of Rousseau*, vol. 8. Hanover: Dartmouth College Press.
 18. Ruso Žanas Žakas. 1979. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
 19. Strauss Leo. 1989. The Three Waves of Modernity. *An Introduction to Political Philosophy: Ten Essays*. Wayne State University Press.

Nuorodos

- ¹ Beje, po to, kai jis atmeta šią Locke'o tezę, išdėstyta jo *Keleto pasvarstymų apie auklėjimą* § 192 ir ankstesniuose (Locke 1690), keista būtų, jeigu jis nebūtų pastebėjęs ir apmąstęs visai šalia – § 194 – pateikiamo Locke'o siūlymo visur ir kiek įmanoma remtis Newtonu, taikyti jo planetų judėjimo tyrimų metodologiją ir kitose srityse.
- ² „Išvaizduokite visus savo filosofus, senovės ir modernius, išsėmusius savo keistas jėgos, atsitiktinumo, likimo, būtinybės, atomų, gyvo pasaulio, sudvasintos materijos ir visos materializmo įvairovės sistemas. Tada pasirodo šviesusis Clarke'as, kuris suteikia pasauliui šviesą ir paskelbia Buvinių Būtį ir daiktų Davėją. Koks visuotinis pritarimas, kokie visuotini sveikinimai pasitiktų šią didžią, apšviečiančią ir taip paprastą sistemą“ (Rousseau 1921: 231).
- ³ „Pats Dievas yra jautrus, nes jis veikia. Tai gi ir visi žmonės yra jautrūs (*sensibles*), ir galbūt net tokiu pačiu laipsniu, tik ne tokia pačia maniera. Yra fizinis ir organinis jautrumas, kuris, būdamas visiškai pasyvus, atrodo, neturi kito tikslo kaip mūsų kūno ir rūšies išsaugojimas vadovaujantis malonumu ir skausmu. Esama taip pat kito jautrumo, kurį aš vadinu aktyviu ir mora-

- liniu, kuris yra ne kas kita, kaip sugebėjimas suteikti mūsų afektus daiktams, kurie yra mums išoriški (*étrangers*). Pastarasis, kurio pažinimui nervų porų tyrimas nieko neduoda, atrodo, atveria sielose pakankamai aiškią analogiją su kūnų traukos sugebėjimu (*avec la faculté attractive des corps*)“ (Rousseau 1780–1789: 205).
- ⁴ Gideonas Freudenthalis pažymi, kad jau anksčiau darbe *De Gravitatione* (1664–1668) Newtonas paskelbė: „Jei tai (būdas, kuriuo mes judiname savo kūnus) būtų mums žinomas, panašiu samprotavimu mes taip pat turėtume pažinti, kaip Dievas gali judinti kūnus“ (Hall and Hall, 107, 141). Newtonas kartoja šią mintį visuose savo raštuose. „Aiškinimas turi apimti abu reiškinius kartu: sugebėjimą sava valia pajudinti kūną ir gravitaciją“ (Freudenthal 1986: 49).
 - ⁵ „Kaip valia sukelti fizinį ir kūnišką veiksmą? Negaliu pasakyti, bet suvokiu, kad ji tai daro manys; Aš valioju kažką padaryti ir aš tai padarau; aš valioju pajudinti savo kūną, ir jis juda, tačiau jei nedvasingas kūnas, būdamas rimties būsenoje, imtų judėti pats, tai būtų nesuprantama ir beprecedentiška. Valia man yra pažini savo veiksmuose, ne savo prigimtyje“ (Rousseau 1921: 237).